

BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA
BUCUREȘTI

Cota 13647

Inventar 18891

ACADEMIA ROMÂNĂ

ORIGINEA VOEVODATULUI

LA

ROMÂNÎ

DE

IOAN BOGDAN

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE.

EXTRAS DIN
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXIV.
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE.

BUCURESCI

INSTIT. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-sor ION ST. RASIDESCU

16, STRADA DÓMNEI, 16

1902.

6997

Prețul 20 bani.

Analele Societății Academice Române. — Seria I :

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878: ședințe, comunicări, notițe și memorii.

L. B.

Analele Academiei Române. — Seria II:

<i>Tom. I. — Sesiunea extraordinară din anul 1879</i>	3,50
» <i>II. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1879—80</i>	5.—
» <i>II. — Sect. II. — Discursuri, memorii și notițe</i> (Sfîrșit.)	
» <i>III. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1880—81</i>	5.—
» <i>III. — Sect. II. — Memorii și notițe</i> (Sfîrșit.)	
» <i>IV. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1881—82</i>	3.—
» <i>IV. — Sect. II. — Memorii și notițe</i> (Sfîrșit.)	
» <i>V. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1882—83</i>	3.
» <i>V. — Sect. II. — Memorii și notițe</i> (Sfîrșit.)	
» <i>VI. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1883—84</i>	2.—
» <i>VI. — Sect. II. — Memorii și notițe</i> (Sfîrșit.)	
<i>Vięta și scrierile lui Grigorie Țamblac, de Episc. Melchisedec.</i>	1,20
<i>Despre Alexandru Mavrocordat Exaporitul și despre activitatea sa politică și literară, de A. Papadopol-Calimach</i>	—,20
» <i>VII. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1884—85</i>	3.—
» <i>VII. — Sect. II. — Memorii și notițe</i> (Sfîrșit.)	
» <i>VIII. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1885—86</i>	3.—
» <i>VIII. — Sect. II. — Memorii și notițe</i> (Sfîrșit.)	
<i>Amintiri despre Grigorie Alexandrescu. Scrisore către V. Alecsandri, de Ion Ghica</i>	—,30
<i>Apulum, Alba-Iulia, Belgrad în Transilvania. Studii de G. Barițiu.</i>	—,30
<i>Schițe din vięta Mitropolitului Ungro-Vlachiei Filaret II, 1792, și a altor persoane bisericești cu cari el a fost în relațiuni de aprópe, de Episcopul Melchisedec</i>	1.—
<i>Notița istorică despre orașul Botoșani, de A. Papadopol-Calimach.</i>	
<i>Rapórtе asupra cător-vă mănăstiri, schituri și biserici din țeră, prezentate Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, de Gr. G. Tocilescu</i>	1.—
<i>Dare de sémă despre colecțiunea de documente istorice române aflate la Wiesbaden.—Cuvîntare pentru aniversarea zilei de 10 Maiu, ținută de Dimitrie A. Sturdza. (Cu 4 stampe.)</i>	1.—
<i>I. Scrisore autografă de la Michaiu-Vitezul. II. Stęgul lui Șerban-Vodă Cantacuzino. III. Nouę descoperiri numismatice românesci. — Cuvîntare pentru aniversarea zilei de 10 Maiu, ținută de D. A. Sturdza. (Cu 1 stampă.)</i>	
» <i>IX. — Desbaterile Academiei în 1886—87.</i>	5.—
» <i>IX. — Memoriile Secțiunii Istorice</i> (Sfîrșit.)	
<i>Dece Maiu. Memorii prezentat Academiei, de D. A. Sturdza</i>	—,30
<i>Biserica din Părhăuți în Bucovina, de S. Fl. Marian</i>	—,20
<i>Séma Visteriei Moldovei din 1818, de V. A. Urechia</i>	—,20
<i>O statistică a Țerii-Românesci din 1820. Comunicare de V. A. Urechia</i>	—,20
<i>Inscripțiuni după manuscrise. Comunicări și note de V. A. Urechia.</i>	—,30
<i>Generalul Pavel Kisseleff în Moldova și Țera-Românescă, 1829—1834, după documente rusesci, de A. Papadopol-Calimach.</i>	
<i>Notițe despre slobođii, de V. A. Urechia</i>	—,40
» <i>X. — Desbaterile Academiei în 1887—88.</i>	4.—
» <i>X. — Memoriile Secțiunii Istorice</i> (Sfîrșit.)	
<i>Didachiile sau predicele Mitropolitului Antim Ivirėnul, tomul II.—Studiu de Episcopul Melchisedec.</i>	—,40
<i>Studii asupra legii celor XII tabule, de Ioan Kalinderu.</i>	—,60
<i>De la Tobolsk până în China. Note de călătorie de Spătarul Nicolae Milescu, 1675. Traduse după un text grecesc de G. Sion.</i>	1.—
<i>Arhimandritul Vartolomeiu Măzărėnul (1720—1780). Notă biografică și bibliografică, de V. A. Urechia</i>	
<i>Sigiliul tãrgului Petrei (jud. Nėmțu). Notița istorică de V. A. Urechia.</i>	—,30
<i>Pe file de cėslov. Note istorice de V. A. Urechia.</i>	—,20
<i>Document referitor la limba românescă. Comunicare de V. A. Urechia. (Cu stampă heliografică.)</i>	
<i>Documente dintre 1769—1800. Comunicări de V. A. Urechia.</i>	—,40
<i>Documente relative la anii 1800—1831. (I-a Serie). Comunicațiune de V. A. Urechia</i>	—,40

Man. 13647.

Donațiunea
ION BOGDAN

ORIGINEA VOEVODATULUI LA ROMÂNÎ

DE

IOAN BOGDAN

Membru corespondent al Academiei Române.

Sedința de la 2 Aprilie 1902.

273925

Una din particularitățile cele mai interesante în organizarea țărilor române din trecut a fost că autoritatea supremă în ele, Domnul, purta titlul de *voevod*. Nicăiri în țările vecine șeful statului nu avea acest titlu: Bulgarii, cu cari noi am avut cele mai vechi și cele mai intime relațiuni, avea în fruntea lor la început chan, apoi cnej (кнѣзь) și de la Simeon încóce țari (царь, césar); Sêrbii, vecinii nostri din sud-vest, avea mari jupan, cnej, crai, bani și despoți, pentru scurt timp chiar țari; Rușii, cu cari ne învecinam direct în ost, avea cnej, mari cnej și în urmă țari; Polonii, vecinii nostri indirecti din nord-ost avea la început książe, apoi, ca și Ungurii, regi; nicăiri nu găsim voevodi.

E natural dar să ne întrebăm: cum de numai Români s'au constituit în voevodate și dacă această instituțiune a lor este eșită din dezvoltarea organică și naturală a vieții lor politice, cum a fost, de pildă, în parte, regalitatea la vechii Germani sau jupanii la Sêrbii, sau dacă li s'a impus lor din afară, de la un alt popor?

Dată fiind originea străină a cuvîntului voevod (slav. vojevoda), s'ar pute răspunde a priori că și instituțiunea, împrumutată odată cu cuvîntul, trebuie să fie de origine străină.

Care să fie acesta?

Istoriografia noastră mai nouă admite, în general, originea slavo-bulgară a voevodatului: «elementele poporane intrate sub stăpânirea Bulgarilor la stînga Dunărei se constituiesc în voevodi», dice d-l A. D. Xenopol, în *Istoria Românilor*, vol. II, p. 179.

Până la un punct, această părere este adevărată; e foarte probabil că voevodi apar întâiași dată în țările române pe timpul stăpânirii ungare la nordul Dunărei; întrebarea este dacă ei apar ca adminis-

9(498)

1889i.

tratori impuși de Bulgari sau ca șefi aleși ai Românilor. Cestiunea e foarte grea de rezolvit, căci pentru întreaga epocă a suveranității bulgare, prelungind-o chiar până la slăbirea imperiului al doilea bulgăresc, ne lipsesc orî-ce elemente pentru rezolvirea ei: ne lipsesc anume orî-ce date precise asupra voievozilor români și a raporturilor lor cu țarii bulgari, atât din vremea celui dintâiu imperiu bulgar, cât și din vremea celui de al doilea.

Primii voievozi români se pomenesc pe teritorii atîrnătore de regiile Ungariei—în țera Severinului și în Cumania—sau în Ungaria propriu zisă; ei apar ca supuși ai regelui unguresc. Despre acești voievozi s'a crezut că erau nisce «seniori» în țările lor și «vasali» ai regelui, că aveau «autoritate teritorială» și că tréba lor de căpetenie eră «comanda armatelor și ținerea judecăților». Definindu-se ast-fel caracterul voievozilor români din Ungaria sau din țările române supuse coronei unguresci, s'a crezut că ei aveau putere teritorială în ținuturile lor, că erau capi teritoriilor și ținuturilor, că ei comandau armatele ridicate din acestea și că erau în același timp și judecători, cu un cuvînt, că erau moștenitorii vechilor duci români, găsiți de Unguri la venirea lor în Panonia. (1)

Acéastă interpretare a atribuțiunilor voevodale, în fasa lor cea mai veche, este greșită.

Căci dacă voievozii români din Ungaria ar fi avut în realitate situațiunea pe care le-o dă acéastă teorie istorică, atunci ne-am aștepta, cu drept cuvînt, ca ei să fi jucat un rol însemnat în viața statului maghiar, ca ei să fi făcut parte integrantă din baronii și nobilii regatului și să fi hotărît, măcar în unele privințe, transformările constituționale și politice ale acestui regat.

Documentele și cronicile nu ne spun însă nimic despre așa ce-vă: în viața statului maghiar voievozii români n'au fost nici când un factor constituțional hotărîtor.

Ce situație aveau dar voievozii români din Ungaria, înainte de înființarea voevodatelor Țării Românești și al Moldovei?

Acésta e întăia întrebare ce ni se impune, căci înainte de a da o părere asupra originii voevodatului la Români, trebuie să scim, cât se

(1) A. D. Xenopol, Istoria Românilor, vol. I, p. 500 — 501. Cf. și Nic. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria*, București 1884, p. 40 și urm., mai ales pasajul: «În fruntea provinciilor române, atât dincoace, cât și dincolo de Carpați, se află câte un voivod, ban sau căpitan (militum duces, exercituum duces), investiți tot de odată și cu funcțiuni administrative și cu unele atribuțiuni ale puterii judecătorești».

B.C.U. Bucuresti

C18891

póte mai lámurit, sub ce formă se presintă voevodatele în cele mai vechi izvóre, în care se pomenesce despre ele.

Făcênd cu totul abstracție de ducii notarului anonim al lui Bela, despre care nu vom poté sci nici odată cu siguranță dacă aũ existat, din potrivă cele mai multe probabilități sunt pentru neexistența lor, constatăm mai întâiu că documentele unguresci nu vorbesc de voevódi români decât de la jumătatea sec. 13 încóce. Și de câte ori se pomenesce de dînșii, ei apar cu aceleași atribuțiuni pe cari le aveau cnejii saũ chinezii, constatați, în același timp și în fórte mare număr, ca șefi ai așezărilor sătesci și intermediari între acestea și stăpânii lor: regele, clerul saũ nobilimea. Voevódi sunt, ca și cnejii, supuși jurisdicțiunii castelanilor și comiților regesci și aũ, în unele părți, întocmai atribuțiunile cnejilor, în altele, d. p. în țera Maramurêșului, atribuțiuni ce-và mai întinse, fiind óre-cum, față de rege, reprezentanții întregii populațiuni românesci din acest ținut. Analisa documentelor mai însemnate referitóre la ei ne va dovedi acésta.

Cel mai vechiũ din tóte este documentul de la 1247 — 1250 al lui Bela IV (1), în care se amintesc cele douê voevodate românesci ale lui Lytwoy și Seneslaũ: unul de-a drépta Oltului, în țera Severinului, altul de-a stînga lui, în Cumania.

Întinderea teritorială a acestor voevodate e nedefinită, precum probabil nedefinită erà și puterea voevórilor ce stăteaũ în fruntea lor. Le-am poté pune, fără multă témă de a ne înșelà, la pólele sudice ale munților Carpați: al lui Lytwoy în fața țerii Hațegului, cu care se aflà în strînsă legătură (cf. «terra Lytua, excepta terra Harszoc»), cam prin județul Gorj; al lui Seneslaũ în fața țerii Făgărașului, prin județele Argeș și Muscel.

Ce situație puteaũ să aibă aceste douê voevodate față de regele Ungariei care, dăruind hospitalierilor tótă țera Severinului până la Olt și tótă Cumania cât vor poté să ocupe dintr'însa, le scóte totuși de sub ori ce stăpânire a lor?

Posițiunea lor reese destul de clar din document. Ea erà superióră

(1) Publicat în mai multe locuri, acum în urmă și în Zimmermann-Werner, Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, I, p. 73 și urm. V. Hurmuzaki-Densușianu, Documente privitóre la istoria Românilor, I, p. 249 și urm. Greșeli de cetire s'aũ strecurat în tóte edițiunile. Așà numele voevodului din drépta Oltului trebuie cetit, fără îndoélă, *Lytwoy*, cum arată faecsimilul cu No. 110 dela tabela III din Hurm.: *Lytuoy*. Tot așà trebuie cetit acest nume în doc. dela 1285, unde editorii de până acum aũ *Lython* (Hurm., I. c., p. 454). Cetirea exactă a dat-o întâiași dată d-l N. Iorga, Sate și preoți din Ardél, Bucuresci 1902, p. 161, notele 2 și 3.

pozițiunii chinezatelor, atât cu privire la întinderea teritorială, care eră de bună sémă mai mare, cât și cu privire la dependența de coróna unгурéscă. Chinezatele lui Ioan și Farcaș, cari se află în drépta Oltului, în locuri ce nu se pot precisă mai de aprópe (1), sunt dăruite hospitalierilor în condițiunile în care este dăruită țera Severinului; ei vor avé dreptul să ieà din acestea jumétatea tuturor veniturilor ce se cuveniaũ până atunci regelui («medietatem omnium utilitatum et reddituum ac servitiorum»), pe când țera lui Lytwoy voevodul rămâne neatîrnătóre de ei, rămâne adecă Românilor, «așă cum aũ avut-o ei până atunci». Tot ast-fel țera lui Seneslaũ din Cumania, pe care regele o lasă Românilor, «prout iidem hac tenus tenuerunt», cu singura restricțiune că jumétate din veniturile ei vor fi cedate hospitalierilor pe timp de 25 de ani: din 5 în 5 ani un om al regelui va evaluă aceste venituri («redditus, servitia ac utilitates»).

E clar decĩ că aceste voevodate românesce erau supuse regelui unguresc, care trăgeà o parte din veniturile lor în folosul sėũ. Voievozii Românilor erau în același timp voievozii ai regelui unguresc; ei păniaũ pămînturile lor în condițiuni analóge cu cnejii. Țara lui Lytwoy, mai aprópe de regat și în mai strînsă legătură cu acesta, este numită chiar chinezat: «*terra kenazatus Lytwoy woiavodae*»: pămîntul chinezatului lui Lytwoy voevodul. În pămîntul sėũ, în țera sa, Lytwoy eră voevod, față de regele Ungariei el eră un chinez, mai puternic însă decât cei-lalți doi chinezi, ale căror pămînturi sunt dăruite cu totul hospitalierilor.

Se scie că în sec. XIII chinezii români din Ungaria, cei ce se află pe pămînturile regelui, administraũ aceste pămînturi în numele lui, judecaũ pe locuitori în cause mai mici, pregătiaũ și conduceaũ contingentul lor de răsboiũ, impus prin obiceiul regatului; tóte acestea le făceaũ în schimbul unor venituri, pe cari le aveaũ dela locuitori și pe cari le împărțiaũ cu regele. Acești chinezi, cari se alegeaũ la început de Români și se confirmaũ mai apoi de rege în demnitatea lor, devin, prin sec. XIV—XV, fórte puternici; demnitatea de chinez ajunge să fie ereditară în familiile lor, ei se îmbogățesc, pun mâna pe pămînturi tot mai întinse, pe cari apoi regii, în schimbul serviciilor militare, li le dăruiesc cu drept de nobilitate deplină. Pe această cale ei intră în nobilimea maghiară și se contopesc cu dînsa. De prin sec. XV, dar mai ales din al XVI-lea încóace, chinezii, asimilându-se în totul acestei nobilimi, încetéză de a mai fi reprezentanții poporului român față de rege. Cei mai mulți își schimbă

(1) Probabil spre vest de voevodatul lui Lytwoy și mai aprópe de Ungaria.

și religiunea, devin catolici și perd orî-ce legătură cu némul din care au eșit. Pe la sfîrșitul sec. XVII ei dispar cu totul din Transilvania; numirea se mai păstrează în Banat și înséamnă judecător sătesc. Familiile nobile de astăzi din Ungaria și Transilvania își trag fôrte multe originea din acești chinezi. (1)

Același lucru s'a întîmplat și cu *voevodii*. În tóte părțile unde găsim în Ungaria voevodî de ai Românilor, aceștia sunt sau *a)* identicii cu chinezii, sau *b)* nisce chinezi mai puternici, avênd óre-care autoritate asupra altor chinezi. Titlul de voevod îl păstraău dintr'o epocă anterioară ocupațiunii unguresci, în care el avé, cum vom vedé îndată, înțelesul sêu propriu. Voiú citá mai multe casuri din sec. XIV, XV și XVI, spre a lámurî acest fapt, care în istoriografia nóstră sau n'a fost destul de bine înțeles, sau a fost cu intențiune rêu interpretat.

Într'un document de la 1326, emanat de la prepositul mănăstirii Ștefan din Oradea, Nicolae, comitele de Csanád, dăruesce o poseune a sa, căpătată de la regele Carol Robert, episcopiei Oradieî. Pozeunea se află în comitatul Bihorului, e numită Hudus și e determinată mai de aprópe prin cuvintele: «*possessio populosa, in qua Negul voyvoda considet et commoratur, simul cum eisdem populis et molendino ibidem existenti*» (Hurm., Doc. I, 1, p. 598), formulă ce ne aduce aminte, între altele, de donațiunile domnescei din Moldova de prin sec. XIV și XV, în cari, pe lângă numele satului dărui, se pomeniá și numele cnezului, judeului sau vatamanului care trăiá pe el și móra sau morile de cari aveá dreptul să se foloséscă acesta.

Negul voevod aveá dar, la 1326, perfect aceeași situație în Hudus, pe care o aveáu cnejii, juđii sau vatamanii din satele moldovenesci în sec. XIV—XV.

La 1335, Ladislaú, arhiepiscopul de Calocsa, tratá, la porunca regelui, cu un «Bogdan voevod, fiul lui Mykula», ca acesta să trecá din proprietatea saú din pámîntul sêu («*de terra sua*») în Ungaria. Aceste tratári se fáceaú la marginile regatului «*in partibus confinii regni*», prin Banat, căci posesiunile «*Jam și Borzasenthgyurgy*» (*Jám și Borza-Szent-György*), despre cari se spune în documentul lui Carol Robert că au trebuit să suporte cheltuelile de întreținere ale archie-

(1) Cea mai bună monografie asupra chinezatelor este și astăzi articolul lui J. Kemény, Ueber die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen, în Kurz, Magazin, vol. II (1846), fasc. III, p. 286 și urm. Materialele fôrte bogate publicate de atunci încóce (cele mai multe reproduse în colecția Hurmuzaki) nu schimbă întru nimic caracteristica dată de Kemény acestei instituțiuni. Fôrte interesante sunt câte-vá documente din Diplómele maramureșene ale lui I. Mihályi.

piscopului, sunt în comitatul Caraşului (Krassó). De unde erà acest Bogdan voevod? Póte din țera Severinului, póte din Țera-románescă, în tot casul dintr'o țéră vecină cu Banatul unguresc. El pare să fi fost unul din acei voevođi români cari trecuseră sau erau pe cale să trecă la catolicism și, voind să se stabiléscă pe teritoriul regelui, voia tot de odată să-și asigure cât mai multe privilegii. (1)

Acest Bogdan erà și el un voevod ca cei cinei amintiți, cu dece ani mai târđiú, odată cu Alexandru Basarab, în scrisórea papei Clemens VI din 1345 (Hurm. I, 1, p. 697—98), în care acesta spune că le-a trimis scrisori cu invitarea de a trece la catolicism, cum trecuseră și alți «Olachi Romani, commorantes in partibus Ungariae, Transsilvanis, Ultralpinis et Sirmiis». Acești «Valachí Români» erau: Nicolaus princeps de Remecha, Ladislaus voyvoda de Bivinis, Sanislaus de Sypprach (fără titlu), Aprozya voyvoda de Zopus și Nicolaus voyvoda de Au-

(1) Hurm. I, 1, p. 637; Mihályi, Dipl. mar., No. 5, p. 11—13; cf. Hunfalvy, Oláh. tört. I. p. 425.—Carol Robert cuceresce între Iunie 1334 și Iunie 1335 *Severinul*, în urma unei expediții la care nu se scie dacă a luat parte în persónă. Faptul este incontestabil, de óre ce în 1335 găsim pe curteanul său Dionisie, care până atunci e numit în documente simplu «magister dapiferorum», ca *ban de Severin*: «magister dapiferorum nostrorum et banus de Zeurino» (decimo kalendas Iulii 1335). Hurm. I, 1, p. 634. Cf. Iorga, Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365—69; Conv. Liter. XXXIV, p. 978.

Tratările arhiepiscopului de Caloccea cu *voevodul Bogdan* par a fi fost în legătură cu această expediție; Bogdan aveà póte proprietăți în țera Severinului, în vecinătatea căreia apar mai târđiú, în Banat, cneji cu numele Bogdan; aceștia pot fi urmași direcți ai celui de la 1335. În expediția de la 1334—35 el va fi rămas credincios regelui; așa s'ar explică importanța ce i-o dà acesta, însărcinând să trateze cu el pe însuși arhiepiscopul de Caloccea, care zăbovesce prin Banat (pe lângă Krassó și Ersomlyó) «a festo omnium sanctorum usque ad festum Epiphaniarum,.... Penthecosten,.... Assumptionis». Cf. totuși Iorga, Sate și preoți din Ardél, p. 134, notele.

Numele Bogdan se găsește destul de des, prin sec. XIV și XV, în Banat. Un «Paulus kenezius, filius Bogdan» ca stăpân al unei «ville» ce intra în teritoriul posesiunei Woya, aparținătoare de castrul Elyad (Elyed) în Caraș, e pomenit la 1378 (Hurm. I, 2, p. 253).

Un «Bogdan de Mothnuk, fiul lui Ștefan de Mothnuk» este confirmat de regele Sigismund la 1387 în chinezatul posesiunei Almeta din districtul Timișului (Banat), pe care-l aveà de mai nainte (Hurm. I, 2, p. 300); la 1391 banul Severinului îl confirmă pe el și pe fiul său Ștefan în proprietatea unei părți de pământ de lângă văile Muthnuk și Temeș, după ce nobilii și chinezii districtelor Sebeș, Lugos, Caran și Comiat recunoscuseră dreptul lor de proprietate, contestat de orașenii din Caran (ibid., p. 340). Acest Bogdan era un chinez de Muthnuk și póte să fi fost din némul *voevodului Bogdan* de la 1335. La 1404 urmașii săi sunt confirmați în chinezatul posesiunei «Vozestya»; cf. mai jos, p. 10.

Un «Bogdan de Calugyren» (în Banat) se citează înainte de 1503 (Hurm. II, 1, p. 510; cf. ibid., p. 533); un alt *Bogdan* în districtul Mehadieí, la 1547 (Hurm. II, 4, p. 399).

ginas. Toți acești voievozi români din Ungaria, din Transilvania și din Banat — ultralpinis se referă probabil la Alexandru Basarab — sunt stăpâni peste câte o proprietate, de la care își poartă numele: Remecha, Bivini, Sypprach, Zopus, Auginas. E aproape cu neputință să identificăm aceste nume cu localitățile corespunzătoare de astăzi; ele sunt așa de corupte, în cât toate încercările de identificare cu localități vechi sau actuale vor rămâne simple presupuneri: «princeps de Remecha» poate fi un voyvoda de Remete, posesiune în care cu doi ani mai înainte, la 1343, se pomenesc un chinez Bracan, care răpesc stăpânului său 94 de porci: Remete era în Banat, în comitatul Carașului (1); Ladislaū poate fi un voevod din Bevini, sat ce se pomenesc în Transilvania pe la 1332 (2); sub Sypprach se poate ascunde unul din numeroasele sate cu numele Siplac în Transilvania și Ungaria; Aprozya din Zopus pare a fi identic cu Aprusa chinezul din Saraseū (Zorwazou) în Maramureș, pomenit în același an ca fiu al voevodului Erdeū (3); sub Zopus s'ar pute ascunde Sebus din Maramureș; nu pot ști ce sat era Auginas. (4) Ceea ce reese însă cu siguranță, în cestiunea de care ne ocupăm aci, din documentul de la 1345, este că cei cinci voievozi nu pot fi cu nici un preț șefi de teritorii întinse; ei sunt simpli stăpâni usufructuari ai posesiunilor, după cari sunt numiți, ca și cei-lalți voievozi și cnejii din Ungaria. (5)

Un ast-fel de voevod este «Ivan, wajwoda de Bulenus» (Beiuș), care la 1363 încheie, împreună cu frații săi Bog și Balk, o convențiune cu nise Români din Zlatna (Zalatna. Bányá): Ivan, Bog și Balk sunt o familie de voievozi ai Românilor de la Beiuș, cari judecau neînțelegerile dintre aceștia și adunaū dările regale de la ei. Documentul în care se vorbește despre Ivan emană de la capitolul din Oradea. (6)

(1) Hurm. I, 1, p. 687; cf. doc. din 1344, ibid., și cel din 1503, Hurm. II, 1, p. 510. Localități cu asemenea numire se găsesc și în alte părți ale Ungariei, d. p. în Maramureș.

(2) N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia*, București 1874, p. 44.

(3) I. Mihályi, *Diplôme maramureșene din sec. XIV și XV*. Maramureș-Sziget 1900, p. 20.

(4) A. D. Xenopol, l. c., II, p. 74, identifică pe Zopus cu satul Țapu din comitatul Tirnavei, iar pe Bivini și Auginas le pune în Bulgaria.

(5) Interesant e doc. din 1345 prin termenul «*Olachi Romani*». *Romani* nu poate însemna alt-cevâ decât Români (Rumâni) și se rapoartă, cum reese din pasagiul «*tam nobilibus quam popularibus Olachis Romanis*» la populația românească de la țeră, nenobilă.

(6) Hurm. I, 2, p. 75; dat în I, 1, p. 304 cu data greșită 1263, pe care o reproduce și Hunfalvy, *Oláh. történ.* I, p. 371.

Un document de la 1364 al reginei Elisabeta, dat Românilor din comitatul Beregh «communitati Wolacorum in comitatu de Beregh», ne descopere, mai mult decât cele de până acum, atribuțiunile voievozilor români din Ungaria.

Regina îngăduie anume Românilor din Beregh să-și alegă și să-și pue în fruntea lor un voevod («quem communitas Wolacorum habere voluerit»), care va avé să judece și să pue capăt tuturor certelor iscate între dânșii și care în același timp va administra toate veniturile și va supraveghia toate îndatoririle ce le avea Români față de regină și de comitele comitatului (Mihályi, l. c., p. 55). Cu șese ani mai târziu, în 1370, Elisabeta îngăduie din nou acelorași Români să fie judecați în cause mai mici de voevodul lor («de voevodul Românilor din comitatul Beregh»); căci în cause mai mari, d. p. în procesele de posesiune, îi judecă comitele; altele se judecă împreună, de comite și de voevod (Mihályi, l. c., p. 63—64; cf. doc. din 1380, *ibid.*, p. 76 și cel din 1383, *ibid.*, p. 78).

Interesant e doc. din 1371 al regelui Ludovic, prin care se dăruiesc fiilor unui Stanislău «fost voevod de Ungh», chinezatul unei posesiuni. «kenezatus eiusdem villae nostrae Felseu-Nerezlenche vocatae»; documentul arată lămurit că un voevod al Românilor din Ungh îndeplinea, în satul Neresnița de sus, funcțiunea de chinez. (1)

La 1383 regina Maria dăruiesc chinezatul Românilor din comitatele Beregh și Szathmár la trei frați, fii ai unui «Stanislău, voevod al Românilor reginei (woywoda Olachorum reginalium) din Kerechkey și Buchnicze». Acest Stanislău (Zanisló) fusese, de bună sémă, voevod peste cele două sate; după mórtea lui, regina dăruie fiilor săi Ivan, Șandor și Ștefan chinezatul celor două sate, cu condițiunea ca ei s'o slujescă și să adune quinquagesima de la Români, pe care jumătate s'o dea dânsei (Hurm. I, 2, p. 280, în trad. ung.; orig. în Mihályi, l. c., p. 77). Exact aceeași îndatorire a trebuit s'o aibă și tatăl lor Stanislău; voevodul Stanislău eră deci, înainte de 1383, un chinez peste două sate, cu titlul de voevod. (2)

Un doc. din 1410 ne arată atribuțiunile judecătorești ale acestor voevozii și chineji: în acel an «Petrus vajda ac universi kenezii et jurati

(1) I. Mihályi, l. c., p. 64.

(2) Hunfalvy, Die Rumänen und ihre Ansprüche, Wien und Teschen 1883, p. 107, citéză un voevod Bolya la 1404 în districtul Crișului alb, după Kemény, Új magyar muzeum; doc. din Hurm. I, 2, p. 433, reproduc din Transilvania 1872, p. 184, din colecțiunea Kemény, nu conține însă atributul voevoda.

de pertinentiis eiusdem Belenes» se găsesc înaintea judecătorului și juraților din cetatea Beiușului, ca să judece, împreună cu ei, un proces dintre mai mulți Români (Hurm. 1, 2, p. 469). (1) Voevodul apare aci ca un fel de șef al chinezilor din ținutul Beiușului și probabil că așa eră; atribuțiunile lui erau aceleași ca ale voievozilor din Beregh, despre cari ne vorbesc documentele din 1364 și 1370.

La 1445 Marothi László, banul de Maciwa, adreséză o scrisóre către șese voievozi români («vayvodis nostris nobis dilectis»): lui Moga și Ladislaú de Bolya, lui Ștefan de Birtin, lui Ioan de Fenyupatak, lui Șerban și Ioan de Ribitze, invitându-î să se adune și să curme o cértă de hotărnicie între un Sibian și locuitorii din Baia de Criș. Tóte satele citate aci sunt în comitatul Zarandului (Transilvania nordică); în trei din ele sunt pomeniți câte un voevod, în doué (Bolya și Ribitze) câte doi voievozi (Hurm. I, 2, p. 714). Ce puteau fi acești voievozi de sate, chiar câte doi într'unul, decât nisce simpli chinezi?

La 1450 episcopul din Alba Julia dăruiese unui Nicolae, «wayvode Walachorum nostrorum de Olah Gorbo», o posesiune a capitolului, numită Olahtothfalw (satul Românilor și Slovacilor) din comitatul Clujului, obligându-l să garanteze îndeplinirea tuturor condițiunilor impuse sátenilor (villanis), din cari cea mai de căpetenie eră: să facă servicii la cetatea Gyalow (Gilău) și să ieă parte la expedițiile militare. (2)

Voevozi români se pomenesc până pe la jumătatea secolului XVI. (3) Așa se scie că Români de la Abrud își aveau voevodul lor propriú pe la 1547 (un Iacob; cf. Kemény, Új magyar muzeum 1854, vol. II, p. 130), iar la 1548 văduva lui Gașpar Dragfi confirmă pe Thoma Hosszu de Kis Nyires «in vajvodatu possessionis Restolez ac loco molendinari ibidem a Ioanne quondam Dragfi eidem collato» (Hurm. II, 4, p. 423 — 24). Poseisiunea Restolez se află în districtul cetății Kóvár din Transilvania: voevodatul acestei posesiuni este evident tot atât cât chinezatul ei.

S'ar puté cită încă multe documente cari să confirme acest lucru, căci voievozi români se găsesc pe tótă întinderea teritoriului unguresc dintre Tisa și Carpați, de la Maramurësh până la Severin. Așa un «Ladislaus woywoda Olacorum» din comitatul Clujului e pomenit la 1370 (N. Densușianu, l. c., p. 42); în același an, într'un act emanat de la vicecomitele din Caraș, ni se spune că un «Radul vayvoda, comes de

(1) Cf. Transilvania 1872, p. 200.

(2) Hurmuzaki-Densușianu, I, 2, p. 762.

(3) J. Kemény, l. c., spune că de la 1547 încóce n'a mai găsit voievozi români în documentele ungurești.

Kuuesd» a ridicat «*propria sua potencia et temeritate*» cinci căpițe de fin (*argenas feni quod dicitur kalangia*) de pe moșia Belenus a unui «*magister Petrus*» (Hurm. I, 2, p. 166): comes traduce aci pe *vayvoda* și însemnă jude sătesc; este un termin întrebuințat foarte des în Ungaria în această accepțiune. Un «comes» de felul acesta a fost, se vede, și «Bogdan de Muthnuk», ai cărui fii și rude sunt confirmați la 1404 în chinezatul posesiunii «*Vozestya*» din districtul Sebeșului, în Banat (Hurm. I, 2, p. 436). La 1410 se pomenește de văduva unui «Ștefan, fost voevod de Dolha» în comitatul Beregh (Mihályi, l. c., p. 160); la 1411 regele Sigismund confirmă în stăpânirea a opt moșii din comitatul Maramureșului pe fiii unui Ioan, fost voevod de Dolha, «simul cum tributo consueto» (Mihályi, p. 165); la 1413 se amintesc de un Gheorghe «fost voevod în Beregh» (ibid., p. 191); la 1415 comitele de Temesș condamnă la mörte pe un «*Boalya woyvoda de Krestor*», în comit. Zarandului (Kemény, l. c., p. 125); la 1430 cunoscem un Ioan, voevod din *Jánoswayda-falva* în Maramureș (satul e numit după dînsul; Mihályi, l. c., p. 279); la 1478 un «*Rayn waywoda*» în Caransebeș, care eră și vice-ban al Severinului (Hurm. II, 1, p. 248) și un «*Stephan wayda*» în Zarand (ibid. 249), la 1498 și 1505 un Ștefan Stoica (*Stephanus Ztoyka* sau *Izthowyka*) «*judex et waywoda oppidi Karansebes*» (Hurm. II, 1, p. 393, 542; cf. doc. din 1515, Hurm. II, 3, p. 231, 232 și cel din 1518, ibid., p. 292); la 1520 un «*Wlad waywoda de Maysa*» în Banat (Hurm. II, 3, p. 348); la 1534 un *Georgius* și un *Nicolaus*, amândoi «*waywoda, wayda de Lugas*» (Hurm. II, 4, p. 63); cf. *Gregorius wayda*, ibid., p. 59: acești trei din urmă sunt toți dintr'o familie de voevodii din Lugoș, cari au căpătat, după demnitatea de voevodii, numele de familie *Wayda* (Hurm. II, 4, p. 194, 226, 227 (1539); cf. ibid., p. 59, 79 (1534). Veđi și I. Boros, în ziarul *Unirea din Blaj*, 1897, n-rul 21 (p. 171).

Cei mai însemnați voevodii ai Românilor din Ungaria au fost însă cei din Maramureș. Pe la 1342—1343 (1) întâlnim aci pe «Bogdan, fost voevod de Maramureș», pe atunci necredincios regelui, *infidelis* (Mihályi, p. 17 și 19), decî om puternic prin averea și influența sa în țeră; el trăia pe la 1349 (ibid., p. 27) și pe la 1353 (ibid., p. 32) în Maramureș, când eră încă supus al regelui și stăpâniă moșii întinse în partea sud-

(1) După Hunfalvy, *Ansprüche*, p. 113, s'ar constată chiar la 1299 un voevod *Nicolae* ca graf de *Ugoesa* și Maramureș. Nu cunosc izvorul acestei informații. Un «*Nicolaus vaivoda, comes de Ugoesa et Marmarusio*» se citéză la 1303 (*Fejér*, VIII, 1, p. 147—148); naționalitatea lui este însă nesigură. El eră nobil al regatului și mai probabil Ungur decăt Român.

ostică a acestui comitat, în vecinătate cu moșiile fratelui său Iuga; acesta este Bogdan cel care pe la 1359—1360 se scólă contra regelui în Moldova și ocupă această țără pentru sine (Mihályi, p. 56), după ce regele o supusese la 1352—3 sau o «restaurase», cum ȳice documentul dela 1360 al lui Ludovic (Mihályi, p. 37). (1) Bogdan aveă în Maramurș cel puțin o moșie mare, Cuhea, și alte opt mai mici; el puteă stringe o mică óste, și veleități de independență a arătat de pe la 1342—1343, fără să pótă fi pedepsit de rege. Cam tot așa de puternici vor fi fost cei-lalți voievođi români din Maramurș, contimporani cu Bogdan, d. p. Iuga, fratele lui și fiul acestuia Ioan (cel dela 1349 și 1355), precum și voievođii Balk și Drag din familia lui Sas, cari retrăgându-se din Moldova, unde rămăseseră după expedițiunea de la 1352—53, în Maramurș și rămânând credincioși regelui, aũ fost răsplătiți de acesta, pentru luptele crâncene duse în țera Moldovei în potriua lui Bogdan și fiilor lui, cu moșiile acestora și cu alte donațiuni. Balk și Drag apar în documentele dintre 1365—1402, când unul când altul, ca «voievođi de Maramurș» sau «voievođi ai Românilor din Maramurș», având, când unul când altul, când amândoi de-odată, și demnitatea de comiți sau grafi ai comitatului; ca voievođi, ei erau șefi ai Românilor din comitat, ca comiți, ei erau funcționari ai regelui și nobili ai regatului. Atât ei, cât și urmașii lor, aũ ocupat, pe lângă acesta, și alte demnități mai importante în statul maghiar, ca d. p. cea de grafi ai Săcuilor (Mihályi, l. c., p. 56, 69, 73, 87, 114, 126). Veđi N. Iorga, Sate și preoți din Ardél, p. 138.

Ca voievođi ai Românilor din Maramurș, ei erau mai mari peste chinezii români din acel ținut, cari purtau câte odată și numele de voievođi. Așa la 1345 regele Ludovic dă un *keneziat* în Zorwazou lui Erdeu *woyvoda* și unui frate al lui (Mihályi, p. 20); la 1350 fii unui Crăciun, care pe la 1343 eră voevod în Bylke (comitatul Beregh), primese keneziatul a două sate dela regele Ludovic, care li-l dăruesce cu nădejdea că vor impopolă aceste sate; fii de voevod, ei sunt numiți în document «kenezii et seniores» (ibid., p. 30).

Deosebirea fórte neînsemnată și nehotărîtă între chinezi și voievođi este evidentă. Totuși voevodul eră ce-vă mai mult decât chinezul. În doc. din 1349 ni se spune că «*toți chinezii (omnes kenezii) țerii Maramurșului* aũ fost convocați în acel an de Ioan, fiul lui Iuga, voevodul Românilor din Maramurș, și de un Nicolaus, însărcinatul lui Andrei comitele Săcuilor, spre a hotărnicii moșiile Gyulafalva și Nyires

(1) Cf. N. Iorga, Sate și preoți din Ardél, Bucuresci 1902, p. 136—37.

ale lui Gyula, fiul lui Dragoș (Dragus), un alt voevod puternic al Românilor din Maramurș și presupusul prim voevod al Moldovei. (1) Voevodul eră privit deci în Maramurș ca șef al întregii populațiuni românești din comitat, idee pe care o găsim și în cronica ungară a lui Ioan de Kikülö (scrisă după 1382), care numește pe Bogdan, întemeetorul Moldovei, «voevod al Românilor din Maramurș» (cap. 49) și lasă să se înțelégă că a fost ales de ei, cum se aleg, dice dînsul, și voevodii Românilor din Moldova («wayvodae qui per Olachos ipsius regni eliguntur»).

O definire mai de aprópe a atribuțiunilor acestor voevodii nu găsim în documente; admitînd însă analogia cu voevodii din cele-lalte comitate, e de presupus că și cei din Maramurș se alegeau din chineji și anume din familiile de chineji mai însemnate prin bogăția saŭ autoritatea lor morală (2); că erau recunoscuți de regi ca voevodii ai Românilor, cu îndatorirea de a adunà și a plăti regeluî veniturile obicînuite de la populațiunea românească a ținutuluî, îndeplinind aci și funcțiunea de castelan, care lipsia în Maramurș. Aceste venituri și îndatoriri erau mai ales quinquagesima din oi și serviciile militare. Pentru acésta ei căpătau întaiú usufructul unor moșii, pe cari regele li le dăruia apoi, dacă își căștigaŭ merite militare mai însemnate, cu drept de deplină proprietate și nobilitate, transformându-î ast-fel din voevodii în adevărați nobili ai regatuluî și scutindu-î de orî-ce dări și de orî-ce atîrnare de slujbașii regeluî, de comiți saŭ castelanii. (3)

(1) Mihályi, l. c., p. 26—27, 28—29: două doc. din 15 și 21 Sept. 1349.

(2) Cf. doc. din 1361 despre Români din Beregh, cărora regina Elisabeta le permite să-și alegă voevod «secundum quod eciam alij Volacy in Maramorosyo et alijs partibus regni nostri residentes Hungarie potirentur libertate» (Mihályi, p. 55).

(3) Cf. Hunfalvy, die Rumänen und ihre Ansprüche, p. 107 sq.; Az Oláhok története I, p. 449 sq. În special s'a ocupat cu chestiunea voevodilor români din Ungaria contele J. Kemény, în articolul: Magyar hazánkban létezö Oláhok hajdani vajdaságaiokról, din Új magyar muzeum 1854, vol. II, p. 119—132; a tratat însă mai mult partea negativă a cestiunii, arătând că voevodii români nu formaŭ contingente separate în armata ungară; neavînd o organizație deosebită militară, ocupația lor principală nu putea fi răsboiul (p. 130—132). Voevodatul eră, după dînsul, o funcțiune; nu s'a încercat însă să defînască mai de aprópe atribuțiunile lui, rezervându-și acésta pentru un alt studiú, care nu sciú dacá l'a publicat vre odată. Ceea ce afirmă cu siguranță e că Români, împreună cu voevodii lor, erau supuși comiților din comitate: cei din Szatmár comiteluî de Szatmár, cei din Hunedóra, Hațeg și Zaránd comiteluî de Temeș, etc. (p. 129—130). Articolul e interesant și cuprinde un document de la Ludovic din 1368 către «comiții Balk voevodul Românilor și Drag frațele său», nereprodus în colecțiunile noastre. — O instituție analógă cu a noastră a fost voevodatul la Rutenii din Ungaria nordică. Un «vayvoda comitatus de Șarus», adecă

Nobilitarea lor a însemnat însă, ca și a chinezilor, pierderea lor deplină pentru poporul românesc.

Dacă încercăm acum, după ce știm cam ce au fost voievozii români de pe teritoriile ungurești în sec. XIII—XIV, să ne punem întrebarea: ce au fost ei înainte de acest timp și cum s'a născut această instituție la Români, răspunsul nu poate fi decât acesta: voievozii erau, de la cucerirea maghiară încôce, niște șefi ai chinezilor, aleși de aceștia ca să reprezinte interesele lor comune față de suveran. În epoca cea mai veche, înainte de cucerirea maghiară și în timpul stăpânirii bulgare, ei erau șefii unor confederațiuni de chinezi: în vreme de pace ei hotărau neînțelegerile dintre aceștia, în vreme de război ei se puneau în fruntea lor. Atribuțiunile militare și judiciare fiind contopite pe atunci în aceeași persoană, nu numai la Români, dar și la toate celelalte popoare din jurul lor, voevodatul s'a putut naște la Români, ca și instituțiile analoge de la alte popoare, în mod cu totul independent de influențele străine.

Numele este incontestabil împrumutat de la străini și anume de la Slavi. La toate popoarele slave vojevoda însemnă primitiv «conducător de ostași» (voji ostași, veda, vožda conduc).

La *Bulgari*, vojevoda era un «belli dux», un στρατηγός, στρατηγητής, στρατοπέδαρχος; vojevodstvo traduce, în cele mai vechi texte bulgăresci, pe grecescul στρατηγία. Printre boierii țarului bulgar se citează și un μέγας στρατοπέδαρχης, ceea ce era un *maie voevod*, un *velikyj vojevoda*. (Jireček, Geschichte der Bulgaren, p. 386).

Dacă constatăm această însemnare la Slovenii, deveniți mai târziu Bulgari, din peninsula Balcanică, cel puțin pentru sec. IX—X, ea a trebuit să existe și la Slovenii din stânga Dunării, și a existat cu siguranță și la ei, ca la toți ceilalți Slavi, din cele mai vechi timpuri, cu mult înainte de ce ei au venit în atingere cu noi. Cuvântul este comun tuturor popoarelor slave și instituțiunea trebuie să fie mai veche decât diferențierea lor, în urma emigrațiunii din patria lor primitivă, în popoarele slave de astăzi.

un voevod al Rutenilor din comitatul Sáros a constatat Kemény (l. c., p. 124, n. 2) într'un doc. de la 1359 (Fejér, IX, 3, p. 122—123); în comitatul acesta erau atunci, ca și astăzi, foarte mulți Ruși. Despre Rutenii din Maramureș (Krajina) se știe că aveau și voievozi. Un doc. din 1493 confirmă dreptul acordat lor de Hunyadi—l'aveau de sigur de mai înainte—să-și aleagă în fie care an pe voevodul lor: «quem maluerint ad officium vojvodatus de pertinentiis Krajna pro se eligere»; «more solito singulis annis, cum consensu tamen nostro, vojvodam quem maluerint pro se eligere.» L. Pič, Abstammung der Rumänen, 1880, p. 141—142.

La *Sîrbî*, vojevoda erà un «belli dux», un supus al marelui jupan, al cnezului, craiului, banului, despotului sau țarului. În timpul lui Dușan «orî ce oștire o conducea voevodul, ca și țarul», dice zakonikul acestui țar. Voevođii sîrbesci sunt citați în documente, împreună cu cei-lalți boeri, între *nobilî*; găsim și *marî voevodî* (Daničić, Rječnik, sub v.).

La *Rușî*, vojevoda erà la început un șef de ostași și comandă, se pare, 1.000 de ómenî; i se mai dicea, cu un alt nume, *tysjackij*; se crede că voevodul său, cum îl numesc izvórele grecesci, chiliarchul, *χλιαρχος*, erà și șeful unui district, din care se ridicau 1.000 de ostași: semnificarea teritorială a cuvîntului derivă, probabil, din cea militară; mai târđiú vojevoda este reprezentantul knjazului în cetăți și administratorul acestora, un fel de posadnik (Bestužev-Rjumin, Russkaja istorija, 1872, p. 115, 210—211).

La *Polonî*, wojewoda erà în timpurile vechi «cel ce comandă ostașii sau óstea» (który woje abo wojska wodzi, Linde); mai târđiú el însemnézá «palatinus», șeful unei provincii. Un voevodat, o «wojewódstwo», cuprindeà în sine mai multe ținuturi, powiaty, formând ast-fel o țeră întrégă, o «ziemia», sub comanda unui wojewoda: așa erà voevodatul Rusiei, care cuprindeà țera Lwow-ului, Przemysł-ului, Sanok-ului Halicz-ului și Chełm-ului; așa erau voevodatele Podoliei, Cracoviei, Sandomirului, Lublinului și altele (cf. Bobrzyński, Dzieje Polski w zarysie, 1887, I, p. 357 și urm.).

Nicăiri la Slavî voevodul nu este ce erà la noi. Voevodatul n'a fost prin urmare împrumutat de Români după constituirea statelor slave, în cari, cum am văđut, caracterul voevodului erà cu totul altul decăt la dînșii. Voevodatul s'a împrumutat într'o epocă cu mult mai veche, și acésta trebuie s'o punem înainte de venirea Ungurilor, între sec. VI—IX. (1) Ca și chinezatul, voevodatul este una din acele vechi instituții slave cari, împrumutate de timpuriú de Români, au primit la ei o dezvoltare cu totul particulară, națională, rezultată din împrejurările ósebite ale vieții lor politice. Dacă voevodii români apar în documente ce-và mai târziú decăt chinejii, cari se pomenesc la începutul sec. XII (1222—1228) (2), acésta este o pură întâmplare; ei sunt de o potrivă de vechi cu chinejii.

Dacă deci originea instituțiunii voevodatului trebuie pusă în epoca primelor relațiuni ale nóstre cu Slovenii—și când dice Slovenii, înțeleg

(1) N. Densușianu, l. c., p. 45, crede greșit că «ducî sau voevodî se numiau căpeteniile soldaților romani încă în primii secolî ai erei creștine.»

(2) Miklosich, Monumenta Serbica, p. 12.

și pe cei de la drépta și pe cei de la stânga Dunărei, și pe cei din Panonia și pe cei din vechea Dacie — desvoltarea ei ulterióră a rezultat din împrejurările particulare sub cari s'a desfășurat viéța politică a poporului român. Independenți la început de orî ce putere de stat și simpli șefi de chineziate, voievozii au trebuit să se supună, în timpul stăpânirii bulgare la nordul Dunărei, țarilor bulgari; acéstă supunere a fost însă mai mult nominală; ei au condus de sigur contingentele românesce în luptele Asaneștilor cu Bizantinii, și ajutorul dat Bulgarilor de dînșii le-a asigurat, de bună sémă, o independență aprópe completă în pămînturile lor. E probabil că din vremea acésta au început să se introducă unele obiceiuri de curte ale țarilor bulgari la voievozii români din Țéra-românescă.

Slăbind puterea de expansiune a imperiului bulgar și crescînd în schimb aceea a regatului unguresc, acesta își întinde dominațiunea sa, iarășși mai mult nominală, încă de la 1225—1227 (1), mai ales însă între 1242—47, asupra voevodilor din Țéra-românescă. (2) Ast-fel găsim la 1247—1250 cele două voevodate românesce din drépta și din stînga Oltului sub suzeranitatea regelui unguresc. Aceste voevodate erau destul de puternice, ca să-și pótă asigura neafírarea de hospitalieri, noii stăpâni trimiși în țéra lor de regele Ungariei.

Dar Ungaria trece, între anii 1250—90, printr'o epocă de mare slăbiciune în afară și de anarhie în lăuntru. (3) În acéstă epocă, în care pericolul din afară erà înlăturat pentru Români, se întimplă, prin împrejurări ce nu ni sunt cunoscute, dar pe cari le putem presupune, unificarea celor două voevodate și a chineziatelor ce existaū în ele într'un singur voevodat, care de pe atunci încă a trebuit să se numéscă, în lăuntru țérii, *marele voevodat al Țérii-românesce*.

E fórte natural să presupunem că voevodul Lytwoy (Lython) de la 1272, același cu cel din 1247—1250, mai puternic și mai dibaciū decât vecinul sėu din ost, a reușit să cuceréscă cu puterea saū să supună, printr'un pact de bunăvoe, pe acesta, și să se proclame mare voevod al Românilor din Țéra-românescă. Acestea s'au petrecut pe la începutul domniei lui Ladislaū al IV, c. 1272—1278. (4) Acest înțeles îl au spusese

(1) N. Iorga, Studii și documente cu privire la istoria Românilor, București 1901, I-II, p. XI.

(2) Titlul de regé ai Cumaniei îl pórta regii ungurești de pe la 1233.

(3) Răsbóiele externe nenrocite ale lui Bela IV și luptele interne între el și fiii lui; anarhia din timpul lui Ștefan V (1270—1272) și Ladislaū IV (1272—1290), care a continuat și sub Andreiū IV (1290—1301).

(4) Unificarea voevodatelor o pune și d-l Onciul cam în același timp, adecă «după Seneslaū». Convorbiri Literare, XXXVI, p. 43—44.

documentului de la 1285, că Lytwoy împreună cu frații săi, dintre cari cel mai ager a fost Barbat, s'a sculat, pe la începutul domniei lui Ladislău IV, în potruva regatului, a cucerit pentru sine o parte din acesta, situată dincolo de munți («ultra alpes») și a refuzat regelui veniturile ce i se cuveniau dintr'înșă (Hurm. I, 1, p. 456 sq.).

Partea de țără «ultra alpes» este «transalpina» de mai târziu, sunt «partes transalpinæ» de la 1331, e «terra transalpina» de la 1332; acesta este Țera-românească, la început numai cea de la răsărit de Olt, apoi țera întregă. În documentele ungurești de la 1324 și 1327 Basarab este numit simplu «vayvoda transalpinus», el se numia însă, de bună seamă, ca și urmașul său de la 1359, «mare voevod al Țării-românești». Cf. titlul lui Alexandru Basarab din actele patriarhatului Constantinopolitan «mare voevod și domn al întregii Ungrovlahii», sau titlul lui Vladislav Basarab de la c. 1365: «voevodul Vladislav, domn al întregii Ungro-Vlahii».

În timpul când se consolidă ast-fel marele voevodat al Țării-românești, Moldova se află sub dominația Tătarilor și enejii români trăiau, izolați unul de altul sau în forțe slabă legătură, sub jugul acestora. O închegare a teritoriilor lor sub un singur domn național n'a fost cu putință decât în urma marilor expedițiuni întreprinse de regii Ungariei la 1324 și 1352-53 dincóce de munți, expedițiuni la cari au luat parte și voievozii români din Maramureș, ca vasali credincioși ai regelui, și cari au avut de efect curățirea, de o cam dată până la Siret, a țării de Tătari și pregătirea terenului pentru unificarea eneziatelor românești într'o singură domnie. Acastă domnie s'a numit «voevodat», de óre-ce unificatorii erau voievozi din Maramureș și de óre-ce frații lor din Țera românească se constituiseră, înaintea lor, tot într'un voevodat.

Cu emanciparea de sub suzeranitatea ungară a voievozilor din Țera-românească și cu eșirea lui Bogdan din Maramureș și cucerirea țării Moldovei, voevodatul intră la Români într'o nouă fasă. Voievozii devin stăpâni neatârnați peste teritoriile întinse, peste cneziate multe, póte și peste confederațiuni de cneziate, cari par a fi existat mai ales în Moldova. În această nouă fasă ei ieau, conform nouelor puteri, titlul de *domni*: «*gospodari*» sau «*gospodini*», arătând prin acest nou titlu un nou fapt: faptul stăpânirii absolute a țărilor, al dominiului său imperiului, ca să întrebuițez un termen din organizația feudală a apusului (dominium, imperium). Titlul vechi al ei îl păstrară — era prea vechi ca să-l schimbe cu un altul sau să-l părăsască — și se numesc de aci înainte «*voievozi și domni*»: vojevoda i gospodinъ, vojevoda i gos-

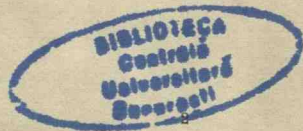
podarъ. (1) Voevođii recunosc, ce-î drept, și dincóce de munți suzeranitatea regilor Ungariei, unii expres prin documente, alții tacit, și sunt considerați tot timpul de aceștia ca vasali; ei au însă, în țările lor, puterea deplină asupra teritoriului și supușilor, ceea ce n'aveau în Ungaria. Titlul de *autocrat* «samodržavnyj», care se găsește și în Țera-românească și în Moldova, mai ales la început (d. p. la Mircea și Roman) este o imitație, pătrunsă mai întâiu în Țera-românească, a titlului bulgăresc *samodržecъ*, grec. *αὐτοκράτωρ* (царь и самодержец în doc. din sec. XIII—XIV ale lui Ioan Asen II, Const. Asen, Ioan Alexandru, Ioan Sracimir și Ioan Sișman). Voevođii Țării-românești, vorbind despre sine, își dăc acum «domnia mea», *gospodъstvo* mi, imitând pe țarii bulgari, cari își dăceau «împărăția mea», (*carъstvo* mi), după bizant. *ἡ βασιλεια μου*; cf. serb. *kraljevъstvo* mi, crăia mea; cei din Moldova întrebuintează pronumele «noi», «my», ung. și apusanul «nos».

Odată cu titlul de «domn» ei își însușesc și formula teocratică «*din mila lui Dumnezeu*» (milostija božijeja), pe care o cunoseau din titlul regilor Ungariei și ai Poloniei (dei gratia), din titlul cnejilor ruși din Galiția și Volynia (la cari apare la începutul sec. XIV) și din tilul marilor cneji litvani începând cu Gedymin și Olgierd. În Țera-românească, în doc. cele mai vechi, d. p. în al lui Vladislav Basarab, se află, pe lângă formula acésta, și formula bulgărescă «*cel în Christos Dumnezeu credinciosul*», iže въ Christa boga blagověrnyj, bizant. ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστός. Venelin, *Vlachobolgarskija gramaty*, p. 9; facsimilat la Hasdeu, *Negru-Vodă*. Cf. doc. lui Mircea din 1387, *Arch. ist.* III, p. 191.

Titlul de *principe*, князь, care se dă lui Mateiu Basarab în nisce tipărituri de la 1642 și 1648, este o simplă reminiscență literară, ca și «țările dacice» sau «bisericile tracice» din acele cărți. Stăpânitorii țărilor noastre s'au numit tot-deauna, conform vechei tradițiuni, *voevođi și domni*.

Atribuțiunile puterii lor și cestiunile ce se lăgă de acésta vor formă obiectul unui alt studiū; din acesta se va vedé că ele decurg din modul cum s'au întemeiat voevodatele și din relațiunile lor cu puterile vecine. Aceste atribuțiuni n'au suferit aprópe nici o schimbare, de la începutul voevodatelor și până la regulamentul organic, care a pus întâiași dată bazele regimului nostru parlamentar.

(1) Cf. pentru Moldova doc. lui Iuga dela 1374, Hasdeu, *Ist. Crit.* p. 89, și moneda lui Bogdan, în D. Sturdza, *Münzen und Medaillen*, sau în Hasdeu, *Magnum Etymologicum*, art. Ban.

1889

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITĂȚII
BUGUREȘTI

VERIFICAT
1987

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITĂȚII
BUGUREȘTI

Moratorium. Comunicațiune de V. A. Urechiă	—,20
Autografele lui Varlaam Mitropolitul. Comunicațiune de V. A. Urechiă. (Cu stampă heliografică.)	—,50
Istoria evenimentelor din Orient, cu referință la Principatele Moldova și Valachia, din anii 1769—1774, scrisă de biv Vel Stoln. Dumitrache și editată după copia lui Nicolae Piteșteanul din anul 1782, de V. A. Urechiă	1,50
Indice alfabetic al volumelor XI (seria I) și I—X (Seria II) din <i>Anale</i>, pentru 1878—1888.	2.—
<i>Tom. XI.</i> — Desbaterile Academiei în 1888—89	3.—
» <i>XI.</i> — <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	2.—
Câte-vă manuscrise slavo-române din Biblioteca Imperială de la Viena, de <i>Ioan Bogdan</i>	—,50
Cinci documente istorice slavo-române din Arhiva Curții Imperiale de la Viena, de <i>Ioan Bogdan</i>	1.—
Diploma Bârlădenă din 1131 și Principatul Bârladului. — O încercare de critică diplomatică slavo-română, de <i>Ioan Bogdan</i>	—,60
Biserica din cetatea Némțu și documente relative la Vasile Lupu și Dómna Ruxandra, de V. A. Urechiă.	
» <i>XII.</i> — Desbaterile Academiei în 1889—90	3.—
» <i>XII.</i> — <i>Memoriile Secțiunii Istorice.</i>	12.—
Biserica ortodoxă în luptă cu Protestantismul, în special cu Calvinismul în vécul XVII-lea, și cele două sinóde din Moldova contra Calvinilor, de <i>Episcopul Melchisedec</i>	1,20
Memoriü asupra periódei din Istoria Românilor de la 1774—1786, însoțit de documente cu totul inedite, de V. A. Urechiă	11.—
» <i>XIII.</i> — Desbaterile Academiei în 1890—91	4.—
» <i>XIV.</i> — Desbaterile Academiei în 1891—92	2,50
» <i>XV.</i> — Desbaterile Academiei în 1892—93	4,50
» <i>XV.</i> — <i>Memoriile Secțiunii Istorice.</i>	8.—
Documente inedite din domnia lui Alexandru Constantin Moruzi, 1793—1796. Memoriü de V. A. Urechiă	8.—
» <i>XVI.</i> — Desbaterile Academiei în 1893—94	4,50
» <i>XVI.</i> — <i>Memoriile Secțiunii Istorice.</i>	3,50
Codex Bandinus. Memoriü asupra scrierii lui Bandinus de la 1646, urmat de text, însoțit de acte și documente, de V. A. Urechiă.	3,50
» <i>XVII.</i> — Desbaterile Academiei în 1894—95	7.—
» <i>XVII.</i> — <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	2.—
Sofia Paleolog, nepóta Împératului Constantin XII Paleolog, și Domnița Olena, fiica Domnului Moldovei Ștefan-cel-Mare, 1472—1509, de A. Papadopol-Calimach	1,60
Vilegiatura și reședințele de vară la Romani, de I. Kalinderu	—,50
Un nou document de la Constantin Cantemir Vodă, Iași, anul 7197 (1689). Comunicațiune de V. A. Urechiă	—,20
» <i>XVIII.</i> — Desbaterile Academiei în 1895—96	5.—
» <i>XVIII.</i> — <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	1,50
Contribuțiuni la istoria Munteniei din a doua jumătate a secolului XVI-lea, de N. Iorga	1.—
Cestiunea Arilor, de Gr. C. Buțureanu.	—,25
Un episod din istoria tipografiei în România, de A. Papadopol-Calimach	—,20
» <i>XIX.</i> — Desbaterile Academiei în 1896—97	4,50
» <i>XIX.</i> — <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	3.—
Domnia lui Ioan Caragea. — Biserica română, de V. A. Urechiă.	1,60
August și literații, de I. Kalinderu	—,35
Pretendenți domnesci în secolul al XVI-lea, de N. Iorga	1.—
» <i>XX.</i> — Desbaterile Academiei în 1897—98	4,50
Indice alfabetic al volumelor XI—XX, din <i>Anale</i>, pentru 1888—1898.	2.—
<i>Tom. XX</i> — <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	5.—
Domnia lui Ioan Caragea, 1812—1818. — Biserica. — Șcólele. — Cultura publică, de V. A. Urechiă	1,20
Primul proiect de Constituțiune a Moldovei din 1822, de A. D. Xenopol	—,60
Bucurescii până la 1500, de G. I. Ionescu-Gion.	—,30
Manuscrise din bibliotecii străine relative la Istoria Românilor (Întăiul memoriü). De N. Iorga.	—,60

Analele Academiei Române.

	L. B.
Literații oșanți sub Cesari, de <i>Ioan Kalinderu</i>	—,30
Justiția sub Ioan Caragea, de <i>V. A. Urechiă</i>	1,60
Documente noue, în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Michaiu-Vitezul, de <i>N. Iorga</i>	1.—
Tom. XXI.—Desbaterile Academiei în 1898—99.	5.—
» XXI.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	6.—
Manuscripte din bibliotecă străine relative la istoria Românilor (Al doilea memoriu). De <i>N. Iorga</i>	1.—
Socotelile Brașovului și scrisori românești către Sfat în secolul al XVII-lea, de <i>N. Iorga</i>	1,60
Socotelile Sibiului, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Cronicele muntene. Întâiul memoriu. Cronicele din secolul al XVII-lea, de <i>N. Iorga</i>	1,60
Expunere pe scurt a principiilor fundamentale ale istoriei, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,15
Edilitatea sub domnia lui Caragea, de <i>V. A. Urechiă</i>	1,60
» XXII.—Desbaterile Academiei în 1899—1900.	6.—
» XXII.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	3.—
Românii și Maghiarii înaintea istoriei, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,25
Portretul lui Miron Costin, de <i>S. Fl. Marian</i>	—,50
Portul barbei și părului la Români, de <i>Ioan Kalinderu</i>	—,50
Dece Maii. — Cuvîntare, de <i>D. A. Sturdza</i>	—,60
Din domnia lui Ioan Caragea, 1812—1818, de <i>V. A. Urechiă</i>	1,60
» XXIII.—Desbaterile Academiei în 1900—1901	5.—
» XXIII.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	4.—
Atanasie Comnen Ipsilant, de <i>C. Erbiceanu</i>	—,20
Societatea sub I. G. Caragea, de <i>V. A. Urechiă</i>	1,60
Ioan Circa de Gambutz, ca episcop al Marmației Dositeiu Circa, 1660—1730, de <i>Ioan Puscariu</i>	—,20
Din domnia lui Alexandru Calimach, de <i>V. A. Urechiă</i>	1,60
Portul perucilor și bărbierii la Români, de <i>Ioan Kalinderu</i>	—,20
Originea Câmpulungăna a lui Gavril, Mitropolitul Kievului, de <i>T. V. Stefanelli</i>	—,20
» XXIV.—Desbaterile Academiei în 1901—1902	6.—
» XXIV.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i> (Sub presă.)	
Două acte oficiale necunoscute de pe timpul Împăratului Bizantin Isaac II Angel privitoare la Români din Peninsula Balcanică spre finele secolului XII, de <i>C. Erbiceanu</i>	—,40
Teoria probei (în știința modernă), de <i>Petre Popescu</i>	—,50
Priviri istorice și literare asupra epocii fanariotice, de <i>C. Erbiceanu</i>	—,40
Din luptele pentru nēm: Răsturnarea lui Vasile Lupu. Studiu istoric, de <i>I. Tanoviceanu</i>	—,30
«China supusă» manuscript grecesc cu acest titlu. Descriere și extracte, de <i>C. Erbiceanu</i>	—,20
Luteranismul, calvinismul și introducerea limbii române în bisericile din Ardél, de <i>Dr. At. Marienescu</i>	—,30